

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.Shernazarov, X.Jamolova	
“BOBURNOMA”ning forscha misralari	91
S.Halimov	
E.A.Poning hikoyalarida ijtimoiy davr va falsafiy mushohadakorlik dialektikasi	95
	TILSHUNOSLIK
Z.Akbarova, M.Buvajonova	
Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun elektron o'quv lug'atlarini yaratishning zarurati xususida.....	100
G.Davlyatova	
Ritorikani (notiqlik) nutq san'ati sifatida o'rganish.....	103
B.To'rayeva	
Xronotop poetikasining o'ziga xos xususiyatlari	107
Z.Alimova, S.Gafurova	
“SADOI TURKISTON” gazetasi va undagi bir maqola xususida	114
G.Raximova	
Ingliz reduplikativ elementlarning funksional semantikasiga oid lingvistik qarashlar	120
J.Ibragimov	
Jahon tilshunosligida <i>collocation</i> atamasi va uning tadqiqi	123
N.Xasanboyeva	
Zamonaviy fransuz tilida so'roq gaplar semantikasi va funksional xususiyatlari	127
D.Ganiyeva, D.Ismoilova	
Struktur tilshunoslikning nazariy asoslari	130
M.Qurbonova	
O'zbek tilshunosligida okkazonal birliklar tadqiqi	134
L.Masharipova	
Til va madaniyat	139
Sh.Jumaqulova	
O'zbek tilida “xursandchilik” etimonlari qo'llanilgan frazeologik birliklar ifodalanishi	144
X.Maripova	
Nemis tilidagi harbiy frazeologik birliklarining sotsiopragmatik xususiyatlari	147
A.Mattiyev	
Ravish tasnifiga doir yondashuvlar	151
A.Yuldashev	
So'z ma'nosi xususida.....	154
D.Gaziyeva	
Funksional va stilistik jihatdan media tili	159
U.Yokubbayeva	
“Yangi O'zbekiston strategiyasi” kitobida qo'llangan “ <i>yashil</i> ” leksemasining semantik takomili	164
N.Umarova, M.Abdulimova	
Alisher Navoiy she'riyatida o'xshatish qurilmalari	170
	MATEMATIKA
A.Xasanov, I.Jalilov	
$F_{0;3;3}^{2;2;2} [x, y]$ gipergeometrik funksiya uchun integral ko'rinishlar va bu funksiyaning qanoatlantiruvchi gipergeometrik tipdagi differensial tenglamalar sistemasi	173
D.Usmonov, A.Urinov	
Soha chegarasining barcha qismida buziladigan to'rtinchi tartibli tenglama uchun chegaraviy masalalar	185
	FIZIKA – TEXNIKA
M.Maxmudova, Sh.Shuxratov	
Frezer stanoklarida metallarga ishlov berish texnologiyalari va uning innovatsion usulda o'qitilishi.....	193

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI UCHUN ELEKTRON O'QUV LUG'ATLARINI YARATISHNING ZARURATI XUSUSIDA

О НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЕЙ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

ABOUT THE NEED OF CREATING ELECTRONIC EDUCATIONAL DICTIONARIES FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Akbarova Zuxro Akmaljonovna¹, Buvajonova Mohiraxon Usmonali qizi²

¹Akbarova Zuxro Akmaljonovna

–Farg'ona davlat universiteti filologiya fanlari doktori

²Buvajonova Mohiraxon Usmonali qizi

–Farg'ona davlat universiteti boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'quv lug'atlari to'g'risida, ular o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga, so'z boyligini oshirishga, tafakkurini o'stirishga, tilning mavjud adabiy me'yorlarini o'zlashtirishga, tildan amaliy foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi to'g'risida, o'quv lug'atlarining yaratilishi boshlang'ich sinf o'quvchilariga mo'ljallangan yangi avlod lug'atlarini tuzish uchun olib borilayotgan tadqiqotlarning o'zaro bog'lanishiga yordam berishi va ulardan foydalana olish ko'nikmasini shakllantirish zaruriyati mavjud ekanligi haqida so'z yuritilgan.

Аннотация

В данной статье описываются учебные словари, их роль в развитии интеллектуального потенциала учащихся, увеличении словарного запаса, развитии мышления, овладении существующими литературными нормами языка, развитии компетенций практического использования языка, также обсуждается создание учебных словарей, способствующих взаимосвязанности проводимых исследований по составлению словарей нового поколения и предназначенных для учащихся начальных классов.

Abstract

This article describes educational dictionaries, their role in the development of the intellectual potential of students, increasing vocabulary, developing thinking, mastering the existing literary norms of the language, developing competencies for the practical use of the language, and also discusses the creation of educational dictionaries that contribute to the interconnectedness of research on the compilation of dictionaries of a new generation and intended for primary school students.

Kalit so'zlar: o'quv lug'ati, leksikografiya, innovatsion ta'lim, elektron-o'quv lug'atlari, konsepsiyasi, semantizatsiya, kompetentlik.

Ключевые слова: словарь, лексикография, инновационное образование, электронные словари, понятия, семантика, компетентность.

Key words: dictionary, lexicography, innovative education, e-learning dictionaries, concept, semantization, competence.

KIRISH

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, mamlakat taraqqiyotidagi har bir davr til ta'limi va tilshunoslik zimmasiga muayyan ijtimoiy vazifalarni yuklaydi. Har bir tilning lug'at zahirasi taraqqiyoti yangi lug'aviy birliklarning kirib kelishi, so'zlarning yangi ma'no kasb etishi, shu asosda ma'nodoshlikning yangi munosabatlari paydo bo'lishi yoki o'zaro ziddiyatdagi so'zlarning yangi tushunchalar hisobiga boyishi, so'z ma'nolarining kengayishi kabi lingvistik hodisalar bilan xarakterlanadi.

So'nggi yillarda o'zbek leksikografiyasi ham jahon lug'atchiligining barcha yutuqlarini o'zlashtirib bormoqda. Dunyoning qator rivojlangan mamlakatlarida o'tgan asrning boshlaridayoq til o'qitish va o'rgatishning samaradorligini oshirishning muhim vositasi sifatida tan olingan va hukumat tomonidan diqqat markazda turgan o'quv lug'atchiligining educational lexicography (ta'limiy leksikografiya), school dictionary (maktab lug'ati), children's dictionary (bolalar lug'ati), learning dictionary (o'quv lug'ati), educational dictionary (ta'limiy lug'at), kindergarden dictionary (bog'cha lug'ati), dictionary for kids (kichik bolalar uchun lug'at), kindle edition (elektron nashrlar) kabi xalqaro ilmiy terminlari va janrlari bilan foydalanuvchilarga yaqindan tanish bo'lgan elektron-

TILSHUNOSLIK

o'quv lug'atchiligi sohasining bugungi istiqboli ma'lum ma'noda o'zbek leksikografiyasining ham diqqat markazida turibdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Xususan, 2020-2030 yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida milliy tilning o'quv leksikografiya tarmog'ini rivojlantirish, zamonaviy, yangi avlod o'quv lug'atlarini tuzish hamda ularning elektron shakllarini va sohalar bo'yicha atamalar lug'atini yaratish orqali sohalar bo'yicha milliy terminologik tizimni va boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'zbek tilini o'rgatishni takomillashtirish kabi qat'iy vazifalar qo'yildi. Umuman, so'nggi yillarda o'zbek tilida o'quv lug'atlarini yaratish bo'yicha olib borilayotgan ishlar juda ko'p bo'lsa-da, ta'lim kompleksi tarkibiga kiruvchi o'quv jarayoni uchun maksimal moslashgan foydalanuvchilarning yoshi chegaralangan o'quv lug'atlari tizimining shakllanmagani, mavjud lug'atlardagi qator kamchiliklarning borligi yaratilayotgan elektron o'quv lug'atlarining mavjud emasligini ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun elektron o'quv lug'atlar bugunga qadar o'zbek leksikografiyasida yaratilmagan. O'zbek lug'atchiligida bu turdagi elektron-o'quv lug'atlar tuzishning alohida tamoyillari ishlab chiqilmagan. Bu borada esa tajribalar yetarli emas. Shunday bo'lsada, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun leksik-semantik sistemalar tipidagi mazkur o'quv lug'atlari yaratilishi o'quv leksikografiyasining takomillashuvida muhim rol o'ynayadi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikr yuritish ko'nikmalari hamda kommunikativ kompetentlikni hosil qilishning asosiy omillaridan biri o'quvchilarda ta'lim jarayonida va darsdan tashqari mustaqil ta'lim olish jarayonida o'quv lug'atlaridan foydalana olish ko'nikmasini shakllantirish zaruriyati mavjud.

Shuningdek, zamonaviy shaxsning muhim ko'rsatkichi hisoblangan kommunikativ kompetentlikni o'stiruvchi mazkur antropotsentrik lug'atlar, ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun zamonaviy sinonimlar, antonimlar va ko'p ma'noli so'zlarning elektron lug'ati mavjud emas. Mavjud lug'atlarning aksariyati o'zbek lug'atchiligida an'anaviy lug'atlar bo'lib, ular yosh jihatidan chegaralanmagan. Bu tipdagi lug'atlar aynan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun deb ko'rsatilib, foydalanuvchilar aniq chegaralanmagan va so'zlik qamrovi o'quv jarayoni ehtiyojidan kelib chiqmagan.

Bugun zamonaviy talablarga mos boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun sinonimlar, antonimlar, ko'p ma'noli so'zlarning (qo'shimcha illyustratsiyalar, savol, tizimli grammatik topshiriqlar, she'riy parchalar va lug'at bilan ishlash mashqlaridan iborat bo'lgan) elektron lug'atini ishlab chiqish zamonaviy tilshunoslik va pedagogikaning oldida turgan asosiy vazifalardan biridir.

Maktab lug'atlari (school dictionary) – foydalanish oson va oddiy bo'lgan muayyan so'zlik bilan chegaralangan lug'at hisoblanadi. Odatda mazkur lug'atning kontenti 70-80 ming so'zdan oshmaydi. Boshlang'ich sinflar uchun 2500-3000 atrofida so'z bo'ladi.

Ushbu o'quv lug'atlari to'g'ridan-to'g'ri antropotsentrik lug'atlar bo'lib, ular o'quvchilarning intellektual salohiyatini ona tili orqali rivojlantirishga, so'z boyligini oshirishga, tafakkurini o'stirishga, tilning mavjud adabiy me'yorlarini o'zlashtirishga, tildan amaliy foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Elektron o'quv lug'atlari bilan birga yaratilishi zarur bo'lgan platformalar asosida yaratiladigan o'quv elektron interfaol lug'atga aylanadi.

Dastur muntazam ravishda qo'shimcha tarzda yangi so'zlarni qo'shib borish imkonini beradi. Dastur yordamida notanish so'zlarni ko'rgazmali shaklda tushuntirish asosida o'quvchi tafakkurini rivojlantirishda didaktik va pedagogik-psixologik elementlar joriy qilinishi mumkin.

Lug'at so'zligini topish uchun harf va so'zlarning differensial qidiruvi va tanlab olinish imkoni ham mavjud bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun elektron o'quv lug'atlari yaratilgandan so'ng keyinchalik lug'atdan onlayn foydalanuvchilarning fikrlarini to'plash hamda ular tomonidan lug'atda berilgan lingvodidaktik topshiriqlarning bajarishini nazorat qilish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Elektron o'quv lug'atlari uchun yaratilgan dasturni statsionar shaxsiy kompyuter, noutbook, planshetlarga yuklab, o'rnatilsa, undan foydalanish jarayonida foydalanuvchilar talablariga ko'ra, maxsus ekranlarda ko'rsatib guruhlarda yoki individual kompyuterning displey ekrani yordamida tashkil etish mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Elektron-o'quv lug'atlari bir necha jihati bilan zamonaviy boshqa lug'atlardan farq qiladi: elementar – joy egallamasligi, transportirovkaning qulayligi (virtualligi), yirtilmaydi, eskirmaydi, ma'lumot topish tezkorligi kabilardan tashqari, texnik xarakteristikasiga ko'ra ham ustunlik qiladi: elektron o'quv lug'atlarda nafaqat matn va grafik illyustratsiyalar, balki audio, video, animatsiya...kabilar ham ishtirok eta oladi. Bu esa izohlar mazmunini boyitadi, obyekt tavsifini yanada tushunarli qiladi. "Boshlang'ich sinflar uchun sinonim, antonim, omonim, ko'p ma'noli so'zlarning elektron o'quv lug'ati"ni yaratish orqali o'zbek leksikografiyasida ta'lim kompleksi tarkibiga kiruvchi o'quv jarayoni uchun maksimal moslashgan foydalanuvchilarning yoshi chegaralangan o'quv lug'atlari tizimi shakllantiriladi.

Maktab lug'atlari katta hajmdagi lug'atlarni qisqartirish usuli bilan yaratilmaydi. Mustaqil ta'lim uchun o'quv jarayonida qo'llanuvchi o'quv adabiyotlarda mavjud so'zlar asosida tuziladi. Zamonaviy talablarga mos boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun sinonimlar, antonimlar, omonim va ko'p ma'noli so'zlarning (qo'shimcha illyustratsiyalar, savol, tizimli grammatik topshiriqlar, she'riy parchalar va lug'at bilan ishlash mashqlaridan iborat bo'lgan) elektron lug'atlar ta'lim oluvchining faqat muayyan fan bo'yicha bilimlarini mustahkamlash uchun emas, balki uning shaxs sifatida kamol topishi, nutqi, dunyoqarashini ham shakllantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi; o'quvchining yoshi, ruhiy-psixologik holati, fiziologik rivojlanishi, millati, e'tiqodi, madaniyati, milliy qadriyatlari, urf-odatlar, o'zi yashayotgan mamlakat tabiati, iqlimi, hayvonot olami, umuman, uni qurshab turgan olam bilan chambarchas bog'lanadi; ta'lim oluvchining ongida ilk yoshidan boshlab olamning lisoniy manzarasini chizishga yordam beradi.

Innovatsion ta'lim sharoitida milliy madaniyat fenomenining asosiy belgisi bo'lgan tilning nufuz va obro'yini oshirish maqsadida ta'limning turli bo'g'inlari uchun mo'ljallangan yangi avlod o'quv lug'atlari hamda ularning gadgetlarda ishlashga mo'ljallangan mobil ilovalarini yaratishdek amaliy ishlanmalarning roli muhim. Ayniqsa, o'quv lug'atlarining yaratilishi boshlang'ich sinf o'quvchilariga mo'ljallangan yangi avlod lug'atlarini tuzish uchun olib borilayotgan tadqiqotlarning o'zaro bog'lanishiga yordam beradi. O'zbek tilida yaratilayotgan yangi avlod o'quv lug'atlarining mazmuni (kontent) va saviyasini oshirish, korpusini takomillashtirish, lug'at so'zligini tanlash va semantizatsiyasida zamonaviy leksikografik tamoyillar jahon o'quv lug'atchiligi tajribalarini uyg'unlashtirishda qo'l keladi.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'quv lug'atlarida bolalarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, har bir so'z uchun alohida berilgan qiziqarli topshiriq ilovalari orqali bola o'zining sevimli qahramonlarini uchratadi va natijada asosiy maqsad bo'lib hisoblangan so'z haqidagi ma'lumotni puxta o'zlashtiradi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida leksikografik kompetentlik turli elektron o'quv lug'atlaridan foydalangan holda shakllantirilsa, ularda vaqt va makondan qat'iy nazar bu tipdagi lug'atlardan foydalanish imkoniyati bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдурахмонова Н, Абдувахобов Г. Ўқув луғатини тузишнинг назарий методологик асослари\ "Сўз санъати халқаро журнали", 2021, 6-сон, 106-бет
2. Абдурахмонова Н, Абдувахобов Г. Ўқув луғатини тузишнинг назарий методологик асослари\ "Сўз санъати халқаро журнали", 2021, 6-сон, 106-бет
3. Bahriddinova B. O'quv lug'ati qanday lug'ati? \ Til va adabiyot ta'limi, 2020.2-son, 7-bet